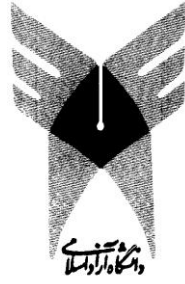

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی
دانشکده علوم سیاسی
پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
رشته علوم سیاسی

موضوع:

آسیب شناسی عملکرد دولت موقت مهندس بازرگان

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر حبیب اله ابوالحسن شیرازی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر بابک نادرپور

پژوهشگر

بهزاد احمد زاده

تابستان ۱۳۹۳

تقدیم به:

به پدر و مادر عزیزم

با تقدیر و تشکر از:

اساتید محترم و بزرگوار راهنما و مشاور جناب آقای دکتر حبیب اله ابوالحسن شیرازی و جناب آقای دکتر بابک نادرپور که همواره راه گشا و راهنمای نگارنده در تدوین پایان نامه بوده اند کمال سپاسگذاری و قدردانی را دارم.

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب بهزاد احمدزاده دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد به شماره دانشجویی ۸۹۰۹۴۰۳۹۵۰۰ در رشته علوم سیاسی که در تاریخ ۱۳۹۳/۶/۳۱ از پایان نامه خود تحت عنوان آسیب شناسی عملکرد دولت موقت مهندس بازرگان با کسب نمره و درجه دفاع نموده‌ام بدینوسیله متعهد می‌شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه‌های موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده‌ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ

دانشجوی کارشناسی ارشد آقای بهزاد احمدزاده از پایان نامه خود دفاع نموده و با

نمره به حروف و با درجه مورد تصویب

قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

مقدمه	۱
فصل اول: کلیات طرح	۳
۱) بیان مساله	۴
۲) اهمیت موضوع تحقیق	۴
۳) اهداف تحقیق	۵
۴) پیشینه تحقیق	۵
کتابها:	۵
مقالات:	۶
پایان نامه :	۶
۵) روش تحقیق	۷
۶) سوالات و فرضیه تحقیق	۷
۶-۱ سوال اصلی تحقیق:	۷
۶-۲ سوالات فرعی:	۸
۶-۳ فرضیه تحقیق:	۸
۷) متغیرهای تحقیق	۸
۸) تعریف مفاهیم کلیدی	۸

۹	دموکراسی:
۱۰	انقلاب:
۱۰	دولت:
۱۰	فرهنگ سیاسی:
۱۰	حاکمیت دولت:
۱۱	دولت موقت:
۱۱	رویکرد لیبرال:
۱۲	۹) سازماندهی تحقیق
۱۳	مبانی نظری تحقیق
۱۳	۱) ریشه‌ واژه دولت
۱۴	۲) نظریات جان لاک به عنوان نخستین اندیشمند لیبرال
۱۶	۳) چگونگی روی کار آمدن میانه روها
۱۷	۴) علل عمده شکست میانه روها
۱۹	فصل دوم: بررسی فعالیتهای سیاسی، فرهنگی و اجتماعی بازرگانان
۲۰	۱) خلاصه‌ای از زندگینامه مهندس مهدی بازرگان
۲۱	۲) فعالیتهای دینی و مذهبی بازرگان
۲۱	۳) فعالیتهای علمی و فرهنگی بازرگان

۲۲	۴	فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی بازرگان
۲۴	۵	نامه سرگشاده آیت‌الله مکارم شیرازی به مهندس بازرگان
۲۸	۶	حکومت دموکراتیک و مردم سالار از دیدگاه بازرگان
۲۹		فصل سوم: نهضت آزادی ایران
۳۰	۱	چگونگی شکل‌گیری نهضت آزادی ایران
۳۲	۲	رویکرد نهضت آزادی ایران
۳۲	۳	ویژگی‌های نهضت آزادی ایران
۳۳	۴	ایدئولوژی بازرگان به عنوان رهبر نهضت
۳۴	۴-۱	هویت اجتماعی اسلامی
۳۵	۴-۲	حکومت دموکراتیک و مشروطه به قانون
۳۸	۴-۳	مسائل تاکتیکی
۴۱		انقلاب سفید
۴۴		فصل چهارم: ساختاری ایدئولوژی اسلامی
۴۵	۱	مبارزات ایدئولوژیکی
۴۶	۲	ساختار ایدئولوژی اسلامی
۴۶	۲-۱	قانون طبیعی
۴۸	۲-۲	آزادی

.....	۳-۲) اطاعت و عصیان اجتماعی	۴۹
.....	۴-۲) صلح و جنگ	۵۰
.....	۵-۲) اقتصاد اسلامی	۵۱
.....	فصل پنجم: انقلاب و انتصاب دولت موقت	۵۵
.....	۱) انقلاب و دولت موقت	۵۶
.....	۲) تحولات سیاسی ۱۳۵۵-۵۷	۵۶
.....	۳) انتصاب دولت موقت	۶۲
.....	۴) اندیشه لیبرال دولت موقت	۶۸
.....	۵) استراتژی اصلاح ساختار دولت	۷۰
.....	۵-۱) اصلاح دستگاه بوروکراسی	۷۲
.....	۵-۲) آزادی‌های سیاسی و حکومت دموکراسی	۷۴
.....	شکست جریان لیبرال دولت موقت	۷۷
.....	۱) توقعات طبیعی مردم از دولت بعد از انقلاب	۷۸
.....	۲) اختلاف نظر درباره انجام رفراندوم درباره تغییر نظام سیاسی کشور به جمهوری اسلامی	۸۰
.....	۳) اختلاف نظر لیبرالها با تغییر نام مجلس مؤسسان به مجلس خبرگان	۸۰
.....	۴) اختلاف نظر میان لیبرالها و انقلابیون در شیوه برخورد با عناصر ضد انقلاب	۸۱
.....	۵) عدم توانایی سیستم اداری باقیمانده از رژیم سابق در تحقق خواسته‌ها و توقعات مردم	۸۲
.....	۶) اختلاف نظر میان دولت موقت و انقلابیون در مسئله سیاست خارجی نظام جمهوری اسلامی	۸۳

جمع بندی و نتیجه گیری ۸۵

منابع ۹۷

مقدمه:

ایران در صد سال گذشته تغییرات عظیمی را در تمامی ابعاد زندگی اجتماعی دیده است. موارد مهم آن عبارتند از: فروپاشی نظام سنتی قاجار، انقلاب مشروطه، شکل‌گیری دولت نوین، حکومت آمرانه پهلوی، انقلاب اسلامی و برقراری جمهوری اسلامی. یکی از ویژگی‌های این تحولات، برخورد روشنفکران و اندیشمندان با نیروها و اندیشه‌های متفاوت و گاه متعارضی است که در صحنه سیاسی و اجتماعی به قدرت رسیده و حاکم شده‌اند. بی‌تردید مرحوم مهندس بازرگان در صحنه سیاسی نیم قرن اخیر ایران چهره‌ای شاخص و پر اهمیت به شمار می‌رود و هیچ‌گرایش و جریان سیاسی نمی‌توان او را نادیده گرفته و موضعی مثبت یا منفی در برابر وی نداشته باشد. زندگی مهندس بازرگان چنان با رویدادها و تحولات سیاسی ایران معاصر گره خورده است که برای داشتن تصویری کامل از تاریخ معاصر ما، آگاهی از احوال و آثار و آرای او اجتناب‌ناپذیر است. در این تحقیق از همین دیدگاه در اندیشه سیاسی مهدی بازرگان کند و کاوش کردیم. نتیجه کارمان این است که برخی از ویژگی‌های فکری و عقاید سیاسی ایشان بدین شرح می‌باشد که عبارتند از: اولاً تلاشی برای تجانس و ترکیب جریان‌های متفاوت و گاه متعارض فکری حاکم در جامعه ایران است، ثانیاً: از روش گفتگوی عقلی به جای سرکوب مخالفان استفاده می‌کند، ثالثاً بر استمرار و میانه روی به جای تغییرات ناگهانی و سریع تأکید دارد، رابعاً توانسته است به نوعی زبان مشترک میان جریان‌های متفاوت فکری دست یابد و خامساً گرایش انحصاری ندارد. البته این ویژگی‌ها را نباید از دید صرفاً مثبت ارزیابی کرد. در کشور ما که هنوز نهادهای سیاسی ریشه نگرفته‌اند و سنت گفتار و گفتگوی سیاسی ضعیف است. آن ویژگی‌ها می‌توانند ضعف سیاسی متفکر و کارگزار سیاسی تلقی شوند در واقع اندیشمندان

میانہ رو مکرر با این مشکل مواجه‌اند که تلاششان برای نزدیک کردن جریانهای متفاوت و متعارض فکری، آنها را از هر دو جریان منزوی می‌کند. تأکید بر اندیشه صرف سیاسی، آنها را به نوعی آرمان‌گرایی بدور از واقعیت سوق می‌دهد. این پژوهش به بررسی نقش و جایگاه مهدی بازرگان بر عملکرد دولت موقت و عوامل موثر بر ناکامی آن را مورد بررسی قرار می‌دهد.

فصل اول:

کلیات طرح

۱) بیان مساله

این پژوهش به بررسی آرای، عقاید و عملکرد دولت موقت مهندس بازرگان یکی از اندیشمندان معاصر ایران می‌پردازد که نقش و جایگاه برجسته‌ای در تحقق آرمانهای انقلاب بر عهده ایشان بوده است. در اندیشه سیاسی بازرگان آزادی یک مفهوم کلیدی و پایه و اساس نگرش سیاسی ایشان محسوب می‌شود. بازرگان آزادی را به عنوان هدیه الهی و اساس اندیشه آدمی برای رسیدن به اهدافی متعالی تر و همچنین عدالت و تقرب به خداوند می‌داند. یکی از ویژگیهای اخلاقی ایشان این بود که در سخت ترین و حساس ترین لحظاتی که در تاریخ ملتی اتفاق می‌افتد هیچ گاه میانه روی را ترک نکرد و بر اصول لیبرالیسم وفادار ماند و این اعتقاد و آرمان خود را تکذیب نکرد. از مطالعه سرگذشت او در روزهای نخست انقلاب می‌توان از پایداری ایشان بر اصول و تأکید بر ارزشهای انسانی نکاتی بسیار آموخت.

۲) اهمیت موضوع تحقیق

همین که بازرگان اولین کابینه بعد از انقلاب را تشکیل داد کافی است که نامش را در صدها کتاب و هزاران مقاله‌ای که درباره این دوره نوشته شدند بیاورند. اما تحقیقاتی که مشخصاً در مورد عمل و اندیشه سیاسی او باشند کم است. زندگی مهندس بازرگان چنان با رویدادها و تحولات سیاسی نیم قرن اخیر ایران گره خورده است که برای آشنایی کامل با تاریخ معاصر آگاهی از سرگذشت و مبارزات و آراء و عقاید او ضرورتی ناگزیر است. در این تحقیق تلاشها و فعالیتهای عملی بازرگان به موازات تحولات فکری و نظری او، در متن رویدادهای سیاسی و اجتماعی روزگار، بررسی می‌شود.

۳) اهداف تحقیق

بررسی عوامل و زمینه‌هایی که در ناکام ماندن و عدم تحقق اهداف و آرمانهای دولت موقت نقش داشته‌اند را مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند.

۴) پیشینه تحقیق

پیشینه و ادبیات موضوعی این پژوهش را می‌توان در سه قسمت شامل: کتب، مقالات، و پایان نامه تقسیم بندی نمود که به آنها اشار می‌شود.

کتاب‌ها:

درباب کتبی که در پیشینه پژوهش این تحقیق می‌توان به آنها اشاره نمود شامل کتب زیر می‌باشند که عبارتند از:

شصت سال خدمت و مقاومت که توسط سرهنگ غلامرضا نجاتی در دو جلد تدوین شده که در واقع خاطرات سیاسی مهندس بازرگان را از زبان خود وی می‌باشد که در آن نویسنده سخنان بازرگان و رویدادهای تاریخی آن دوران را بیان می‌کند.

کتاب زندگینامه ی مهندس بازرگان که توسط سعید برزین تالیف شده است که در واقع نویسنده فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی و عملکرد بازرگان را در دولت موقت مورد بررسی قرار می‌دهد

کتاب مدافعات که همان سخنان مهندس بازرگان در دادگاه تجدید نظر نظامی در سال ۱۳۴۳

می‌باشد که مولف آن شخص مهندس بازرگان می‌باشد.

کتاب سیری در زندگی، آثار و افکار مهندس مهدی بازرگان که نویسنده ی آن آقای حسن یوسفی اشکوری است و در مورد زندگینامه ی مهندس بازرگان و مبارزات سیاسی، فرهنگی و اجتماعی وی است.

مقالات:

در زمینه مقالاتی که درباره مهندس بازرگان نگاشته شده است می‌توان به مقالات زیر اشاره نمود:

از جمله این مقالات می‌توان به روشنفکر دینی، بازرگان، نوید، ۱۳۸۹ اسلام شناسی مهندس بازرگان، میثمی، لطف اله، ۱۳۷۴ و همچنین، تشکیل دولت موقت، پورداوود، قاسم، ۱۳۸۴ اشاره کرد.

پایان نامه :

در رابطه با این پژوهش می‌توان به پایان نامه زیر اشاره نمود:

نقش تشکیلاتی مهندس بازرگان در تحولات سیاسی ایران معاصر ۱۳۷۳-۱۳۲۰ (دانشگاه علوم سیاسی تهران مرکز، ۱۳۸۹) که پژوهشگر آن آقای هدایت خانی زاده گلستان می‌باشد که در شش فصل نگارش شده است. که به بررسی سیر تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی ایران و چگونگی تأسیس نهضت آزادی تا پیروزی انقلاب اسلامی و همچنین عملکرد دولت موقت و مشکلات و مسائل پیش روی آن در دوران نخست انقلاب و علل استعفای بازرگان را مورد بررسی قرار می‌دهد.

۵) روش تحقیق

در این پژوهش روش تحقیق از نوع توصیفی تحلیلی می‌باشد.

روش گردآوری اطلاعات: در این پژوهش کتابخانه‌ای و منابع مکتوب استفاده شده است که شامل، کتابها، مقالات، مجلات، آرشیو روزنامه‌ها و همچنین از منابع موجود در اینترنت استفاده شده است.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات: با توجه به توصیفی و تحلیلی بودن موضوع، روش جمع‌آوری داده‌ها در این تحقیق، عمدتاً کتابخانه‌ای یعنی استفاده از منابع مکتوب، مقالات و منابع موجود در سایتهای اینترنتی می‌باشد بر این اساس می‌توان مراحل کار را به ترتیب زیر دسته بندی کرد:

الف) مراجعه به کتابخانه‌ها و سایتهای اینترنتی برای جمع‌آوری اطلاعات.

ب: تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده

ج) طبقه بندی اطلاعات

د) تبیین سوال اصلی با استفاده از اطلاعات جمع‌آوری شده

ه) به رشته تحریر درآوردن نتایج

۶) سوالات و فرضیه تحقیق

۱-۶ سوال اصلی تحقیق:

عقاید و اندیشه‌های سیاسی مهندس مهدی بازرگان بر عملکرد دولت موقت چه تأثیری

داشت؟

۲-۶ سوالات فرعی:

عوامل موثر بر ناکام ماندن و انحلال دولت موقت چه بود؟

نقش و جایگاه مهندس بازرگان در تحقیق اهداف دولت موقت چگونه بود؟

۳-۶ فرضیه تحقیق:

به نظر می‌رسد مهندس بازرگان و نهضت آزادی و گروه‌های ملی، مذهبی در همراهی خود در

جهت تحقق اهداف دولت موقت ناکام مانده اند.

۷) متغیرهای تحقیق

متغیر مستقل: عقاید و اندیشه‌های سیاسی مهدی بازرگان

متغیر وابسته: عملکرد دولت موقت

۸) تعریف مفاهیم کلیدی

ایدئولوژی

ایده ئولوژی جنبه بسیار حساس و قاطع سیاست است و از فهم واقعیت، تطابق تصور با

واقعیت و از ارزشگذاری بر واقعیت برآمده، به مثابه نوعی نقشه برای گزینش روش و تفسیر سیاست

عمل می‌کند. از این لحاظ، ایده نولوژی عمل سیاسی را هدایت، پشتیبانی، محدود و متحقق می‌کند و در عین حال به مثابه بزرگترین نیروی محرک عمل سیاسی توده‌ها به کار می‌رود. ایده نولوژی، نافذترین جنبه سیاست است.

ایده نولوژی در برگیرنده کمال مطلوبها، هدفها و مقاصدی است که جامعه باید آنها را در پی گیری کند. ایده نولوژی بر پایه تفسیر گذشته، حال را توضیح می‌دهد و تصویری از آینده عرضه می‌دارد و هدفها و حدود قدرت سیاسی را مشخص می‌نماید و کمال مطلوبهای بشریت را توضیح می‌دهد (عالم، ۱۳۸۱: ۸۴).

دموکراسی:

دموکراسی واژه‌ای است برگرفته از واژه‌های یونانی دموس به معنی مردم و کراسیا به معنی قدرت. به دیگر سخن، دموکراسی معنی قدرت مردم را یافت. بدین سان، دموکراسی هم شکلی از حکومت است که در آن مردم یا اکثریت آنها دارنده قدرت نهایی تصمیم‌گیری درباره مسائل مهم سیاست عمومی اند. چنین حکومتی هدفی در خود نیست، بلکه وسیله‌ای است برای دست یافتن به هدفهای بسیار مهمتر زندگی خوب برای همه ساکنان کشور، حداکثر آزادی فردی همراه با تأمینات عمومی، نظم و رفاه، بیشترین امکانات برای همه، رشد کامل شخصیت افراد و مشارکت فعال بیشترین شمار ممکن شهروندان در حکومت. به دیگر سخن، دموکراسی رژیم سیاسی و فلسفه‌ای اجتماعی است که بیش از هر رژیم یا فلسفه، گوناگونی عقاید را می‌پذیرد و در آن دست به دست شدن قدرت سیاسی از راههای مسالمت آمیز صورت می‌گیرد و هدف آن تأمین حداقل رفاه برای همگان است (دوورژه، ۱۳۵۷: ۱۵۴-۱۵۱).

انقلاب:

انقلاب یک حرکت مردمی در جهت تغییر سریع و بنیانی در ارزشها و باورهای مسلط، نهادهای سیاسی، ساختارهای اجتماعی، رهبری، روشها و فعالیتهای حکومتی یک جامعه توأم با خشونت داخلی می باشد. (محمدی، ۱۳۶۵: ۳۰)

دولت:

دولت عالی ترین مظهر رابطه قدرت و حاکمیتی است که در همه جوامع وجود داشته است. در اینجا مفهوم دولت را به معنایی گسترده تر از نهادهای قانون گذاری و اجرایی حکومت به کار می بریم. مهمترین وجه حاکمیت دولت، وضع و اجرای قوانین در جامعه است. قدرت، منبع مورد استفاده دولت، حکومت مجموعه نهادهای لازم برای اجرای حاکمیت و اخذ تصمیم، و سیاست مجموعه اعمال دولت است و در هر جامعه ای مظهر مصلحت عمومی است. (عالم، ۱۳۸۱: ۶۸)

فرهنگ سیاسی:

دانشواره فرهنگ سیاسی را نخستین بار گابریل آلموند در علم سیاست به کار برد. آلموند فرهنگ سیاسی را «الگوی ایستارها و سمت گیریهای فردی نسبت به سیاست در میان اعضای یک نظام» تعریف می کند. فرهنگ سیاسی، دارای اجزای معینی است که در عرصه علم سیاست جایگاه برجسته ای دارند. این اجزا عبارتند از: ارزشها، باورها و ایستارهای احساسی مردم نسبت به نظام سیاسی خودشان. (عالم، پیشین، ۱۲۷).

حاکمیت دولت :

حاکمیت یکی از عناصر تأسیس دولت است. در واقع همین عنصر دولت را از دیگر انجمنها